

Liman
Kitapları

Stangroom, Jeremy
Büyük Fikirlerin Küçük Kitapları: Felsefe
Little Book of Big Ideas: Philosophy

Çeviren: Ferit Uslu

ISBN 13: 978-975-251-015-9
Seri ISBN: 978-975-251-016-6

Liman Kitapları® / 19
1. Baskı: Mayıs 2013

Copyright © Liman Kitapları, 2011
Copyright © Elwin Street Limited, 2007
Conceived and produced by Elwin Street Limited
144 Liverpool Road, London N1 1LA | www.elwinstreet.com
Bu kitabın telif hakları Nurcihan Kesim Ajansı aracılığıyla alınmıştır.

Seri Editörü: Selçuk Durgut
Redaksiyon: Selçuk Durgut
Tasarım: Muhsin Doğan
Montaj: Merkez Repro
Baskı: Tarcan Matbaası

Adres: Zübeyde Hanım Mah. Samyeli Sok. No: 15, İskitler, Ankara
Telefon: (312) 384 34 35-36 | Faks: (312) 384 34 37 | Sertifika No: 25744

LiBeRtE
liberteyayingrubu

Liman Kitapları®

Adres: GMK Bulvarı No: 108/16, 06570 Maltepe, Ankara
Telefon: (0312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03
E-Mail: info@liberte.com.tr | Web: www.liberte.com.tr
Sertifika No: 16438

Liman Kitapları®, Liberte Yayın Grubu'nun tescilli bir markasıdır.

Büyük Fikirlerin Küçük Kitapları

FELSEFE

Dr. Jeremy Stangroom

Çeviren: Ferit Uslu

Liman
Kitapları

İçindekiler

Giriş 6

İlk Düşünürler

Pisagor 8 • Sokrates 10 • Platon 12 • Aristoteles 14 • Augustine 16 • Thomas Aquinas 18

Felsefi Düşünce

METAFİZİK 20 • Thomas Hobbes 22 • René Descartes 24 • Baruch Spinoza 26 • John Locke 28 • BİLGİ FELSEFESİ (EPISTEMOLOJİ) 30 • George Berkeley 32 • David Hume 34 • Immanuel Kant 36 • G. W. F. Hegel 38 • Søren Kierkegaard 40 • Friedrich Nietzsche 42 • Bertrand Russell 44 • Ludwig Wittgenstein 46 • Jean-Paul Sartre 48

Psikolojik Düşünce

Sigmund Freud 50 • PSİKANALİZ 52 • Carl Gustav Jung 5 • B. F. Skinner 56 • DAVRANIŞÇILIK 58 • Abraham H. Maslow 60

Sosyal Düşünce

AYDINLANMA 62 • Voltaire 64 • Jean-Jacques Rousseau 66 • Charles Darwin 68 • SOSYAL DARWİNİZM 70 • Max Weber 72 • SOSYOLOJİ 74 • Mahatma Gandhi 76 • Theodor Adorno 78 • Michel Foucault 80 • Peter Singer 82

Siyasî Düşünce

Niccolò Machiavelli 84 • Adam Smith 86 • LIBERTERYANİZM (RADİKAL LIBERALİZM) 88 • Edmund Burke 90 • Thomas Paine 92 • Jeremy Bentham 94 • Karl Marx 96 • F. A. Hayek 98 • Antonio Gramsci 100

Öğretimsel Düşünce

John Dewey 102 • Jean Piaget 104 • Lawrence Kohlberg 106 • Noam Chomsky 108

Feminist Düşünce

Mary Wollstonecraft 110 • John Stuart Mill 112 • Simone de Beauvoir 114 • Kate Millett 116 • FEMİNİZM 118

Eleştirel Düşünce

George Santayana 120 • Herbert Marcuse 122 • Jacques Derrida 124 • POST-MODERNİZM 126

Dizin 128

Giriş

“Felsefe, âşina olduğumuz şeylere sanki onlar olağandışıymış gibi yaklaşırken, olağandışı şeyleri de sanki onlara âşinaymışız gibi ele alır. Felsefe, şeyleri önce alıp yukarı kaldırır, sonra tekrar yere çarpar. Felsefi zihin, her konunun etrafında gezinebilecek bir kuşatıcılıktadır. Felsefe, bizi dogmatik uykumuzdan uyandırır ve kalıplaşmış önyargılarımızı yerle bir eder.”

William James, *Bazı Felsefe Sorunları*, 1911

Filozof Wilfred Sellars’a göre felsefenin amacı, “şeylerin birbirine nasıl –kelimenin en geniş anlamıyla– bağlandığını anlamaktır.” İşte bu kitaptaki bilgiler de, bu düşünceye göre bir araya getirilmiştir. Kitapta dünyaca ünlü elli düşünür tanıtılmaktadır. Onların hepsine, kelimenin katı anlamıyla filozof denemez. Sözgelimi; Max Weber sosyolog, Lawrence Kohlberg psikologdur. Fakat hepsinin felsefi ilgiyi hak eden söyleyecek şeyleri vardır. Bunun yanı sıra kitapta on geniş düşünce sistemi veya akımı da tanıtılmaktadır. Bunların her biri felsefe ve sosyal bilimler tarihinde rol oynamıştır. Bu iki farklı şeyi bir araya getirerek, insanların felsefe adı altında düşünüp, konuştukları konularla ilgili okuyucunun ağzında hoş bir tat bırakmak istenmiştir.

Elinizdeki ebatlarda bir kitaba hangi düşünürlerin dâhil edileceğinin, belli bir ölçüde keyfilik içermesi kaçınılmazdır. Bu noktada elbette, en iyimser değerlendirmeye vasat denebilecek ‘X’ filozofuna kitapta yer verilirken, neden gerçekten dâhi olan ‘Y’ filozofuna yer verilmediği eleştiri konusu olabilir. Fakat bu kitabın, dünyanın en büyük düşünürlerinin “*Top 50*” listesini içerdiği ile ilgili bir iddiası yoktur. Ayrıca böyle bir sıralama mümkün de değildir. Bu kitapta yer verilen düşünürler, dünyanın en meşhur düşünürleri arasındadır. Fakat elbette bunların dışında da birçok meşhur ve önemli düşünür vardır.

Bu küçük bir kitaptır. Felsefeciler ise genellikle uzun kitaplar yazarlar. Bu nedenle, onların görüşlerinden söz ederken bazı ödünler vermek kaçınılmaz olmuştur. Kitapta izlenen yöntem, her filozofun bir

ya da iki temel görüşünü merkeze alıp, bunları bir parça daha ayrıntılı olarak incelemek şeklinde olmuştur. Bununla amaçlanan şey, felsefi düşünmenin ne olduğu ve nasıl gerçekleştiğiyle ilgili okuyucuya bir fikir verebilmektir. Bazı düşünce akımlarının peşi sıra karşıt düşünce akımlarının verilmesi de aynı amacı taşımaktadır.

Öte yandan, aralarında meslekten felsefeci olanların da bulunduğu bazı insanlar, bu ebatlardaki küçük bir kitapta felsefi düşüncenin gereğince sergilenebileceği fikrine maalesef küçümsemeyle bakmaktadır. Siz bu küçümseyici yaklaşımları görmezden gelin. Elbette, eğer profesyonel bir felsefeci olmak istiyorsanız felsefe tarihinde ortaya konmuş düşünceleri ayrıntısıyla bilmeniz (her ne kadar Wittgenstein bunu yapmamış olsa da) gerekir. Fakat felsefenin neyle ilgili olduğu ve felsefecilerin zihinlerini meşgûl eden düşüncelerin neler olduğu hakkında fikir sâhibi olmak için onların tümünü detayıyla öğrenmeniz gerekmez. Öyleyse elinizdeki kitabı okuyun. Bitirdiğinizde eğer felsefeci olmak istediğinizi düşünmeye başlarsanız, işte o zaman büyük filozofların kitaplarını kendi dillerinden okumanın zamanı sizin için gelmiştir.

Tartışmalı olsa da; bir düşünceyi felsefi yapan şey, düşüncenin kendisi değil onu belli bir şekilde düşünmektir: Felsefi düşünme, mantıksal akıl yürütmeleri ve çıkarımları tâkip edebilme yeteneği gerektirir. Ayrıca, düşüncelerle farklı şekillerde oynayarak onların sizi nereye götürdüğünü görebilmeyi gerektirir. Bunların yanı sıra felsefi düşünmede, eleştirileri ve karşı-delilleri önceden fark edebilmek önemlidir. Felsefi düşünmenin ayrılmaz özelliklerinden biri de, tarafsız bir objektifiğe sâhip olabilmek için önyargılarınızı ve sâhip olduğunuz kavramları gerektiğinde bir kenara bırakabiliyor olmanızdır. Bu anlamda felsefe, pek de Antik Yunanlıların söylediği gibi 'bilgelğin sevgisi' değildir; belki daha çok o, doğru gerekçelendirmelerin sizi bilgeliğe ulaştıracağını umut ederek 'gerekçelendirmenin ve temellendirmenin sevgisidir'.

Bu kitap, tarih boyunca ileri sürülmüş en iyi gerekçelendirmelerin bir kısmıyla okuyucusunu buluşturmayı başarabilirse, o zaman kendi ni amacına ulaşmış sayacaktır.

DR. JEREMY STANGROOM

Bir Mistik ve Matematikçi

Pisagor

Bertrand Russell'a göre Pisagor, şimdiki kadar yaşamış en önemli filozoflardan biridir. Bu tespit modern bir zihne bir parça garip gelebilir, özellikle de Pisagor'un fasulye yememek, horoza dokunmamak ve kırlangıçla aynı çatı altında bulunmamak gibi kuralları olan, ölümsüzlük ve ruh göçü inançlarına dayanan mistik bir din kurduğu düşünülürken. Bununla birlikte Pisagor'un başka bir yönü daha vardır: düşünen, rasyonel yönü. Bu yönüyle o, matematikteki ilk buluşları yapmıştır.

Doğumu:

(Yaklaşık olarak)
M.Ö. 580, Sisam
Adası, İyonya,
Antik Yunanistan

Önemi:

Gerçekliğin sayılar
aracılığıyla nasıl
anlaşılabileceğini
gösterdi

Ölümü:

(Yaklaşık olarak)
M.Ö. 500,
Metapontum,
Lucania, Antik
Yunanistan (Şimdi
İtalya)

Bilindiği gibi, dik açılı bir üçgenin hipotenüs uzunluğunun, diğer iki kenar uzunluklarına göre hesaplanabileceğini Pisagor bulmuştur. Fakat onun matematiğe bıraktığı miras bundan ibaret değildir. Belki de daha önemli olarak o, müziğin matematiksel ilkelerini bulan kişidir. Pisagor, matematik ve müzik arasında bir bağ olduğunu ilk kez fark ettiğinde, bir demirciyi iş başındayken izliyor olduğu söylenir. Demircinin çekicini örse her vuruşunda ortaya çıkan ses perdesini kaydetmiş ve bunun çekicinin ağırlığına göre değiştiğini tespit etmiştir. Onun bu kavrayışını geliştiren tâkipçileri, lirin notalarını elde etmek için gereken tel uzunluklarının kesin matematiksel oranlarla belirlenebileceğini hesaplamışlardır. Böylece müziğin güzelliği, matematiksel bir yapıya dayandırılarak gösterilmiştir.

Pisagor ve tâkipçileri müziğin matematiksel bir yapıya sahip olmasını, nihâi gerçekliğin doğasıyla ilgili bir ipucu olarak değerlendir-

“İnsan soyu, aşağı tabakadaki canlıların insafsız tahripçisi olmayı sürdürdükçe hiçbir zaman sağlık ve huzur bulamayacaktır. İnsanlar hayvanları katlettiği sürece insanlar karşılıklı birbirlerini öldürmeye devam edecekler.”

Pisagor

diler ve görünüşlerin oluşturduğu perdenin ardında “her şeyin sayılardan oluştuğu”na inandılar. Fakat Pisagor’un bu sözle ne kastettiği çok da açık değildir.

Buradaki problem, Pisagor’un kendi yazdığı metinlerin hiçbirisinin, bize bu konuda yardımcı olmamasıdır. Bu konuda sâhip olduğumuz yegâne şey, onun öğretilerini anlatan ve tâkipçileri tarafından yazıldığı sanılan metin parçalarıdır.

Tüm bu zorluklara rağmen Russell, Pisagor’un, gerçekliğin küçük parçacıklardan oluşan bir doğası olduğuna inandığını ileri sürmüştür. Yine ona göre Pisagor, kütlelerin, nihâi olarak atomlardan oluştuğunu düşünüyordu. İşte Pisagor ve tâkipçilerini matematiksel açıklamalara eğilimli kılan şey de bu inanç ve düşünciydi. Onun her şeyin sayılardan ibaret olduğu görüşü de bu yorumla uyuşmaktadır.

Pisagor’un kendinden sonrakilere etkisi iki yönde olmuştur. Öncelikle, onun gerçekliğin yapısının altında sayıların yattığını düşünmesi, evreni matematik ve bilimin diliyle anlamaya yönelik modern çabalara öncülük etmiştir. Öyle ki, örneğin Platon, *Devlet*’te (*Πολιτεία*, M.Ö. 380), Pisagorculuk olarak adlandırılan ve felsefeye, matematiğe, müziğe ve astronomiye ilgi duymayı içeren bir yaşam biçiminden söz etmiştir. Pisagor’un diğer bir etkisi tamamen farklı bir yönde, dini inançlar ile matematiksel mükemmelliğin ideal dünyası arasında bağ kurmaya yönelik birçok girişim şeklinde ortaya çıkmıştır.

Ruh Göçü:

Ölen kişinin ruhunun başka bir insanın ya da hayvanın bedenine geçmesi inancı. Pisagor, bu anlamda ruh göçüne inanıyordu. Bir köpeğin havlamasında eski arkadaşının sesini fark edebildiğini söylemesi üzerine, Ksenofanes onu toplum içinde alaya almıştır.

Metafizik

19. Yüzyıl'da yaşamış bir İngiliz yargıç Charles Bowen, metafiziği, 'karanlık odada oturan kör bir adamın orada olmayan siyah bir kediyi aramasına' benzetir. Benzer bir yaklaşımla F. H. Bradley, metafizik, 'içgüdülerimizle inandığımız şeylere kötü gerekçeler üretmektir' der. Bu düşünürlere metafiziğin erdemleri ile ilgili olumsuz sözler söyleten şey, onun bir kısım konularındır. Metafizik, gerçekliğin nihaî doğasını araştırır. Bu öyle bir konudur ki, ele avuca gelmez ve fantezi yüklü felsefi sohbetlere fırsat verir. Metafizik adı altında Aristoteles'ten bu yana filozoflar, Tanrı'nın varlığı, zamanın yapısı, sebeplilik ilkesi, varlığın özü gibi konular üzerine düşünmüşlerdir.

Filozofların bu konularda söyledikleri birbirinden farklıdır. Örneğin, varlığın esası üzerine yazılanları ele alalım. Materyalistler, var olan her şeyin maddeden oluştuğunu veya maddesel bir niteliğe sâhip olduğunu düşünürler. Sıkı bir materyalist, gerçekte var olan, söz gelimi, acı gibi zihinsel fenomenleri reddedebilir. Buna karşın idealist filozoflar, tam zıt bir konumda yer alırlar. Onlar, gerçekliğin, bir anlamda maddî olmayan bir zihin tarafından ihtiva edilmiş olduğuna inanırlar. Maddî dünya dediğimiz şeyin aslında ruhanî olduğunu veya en azından ruhsal olana dayandığını düşünürler. Örneğin George Berkeley, dünyanın Tanrı'nın zihnindeki bir düşünceden başka bir şey olmadığını ileri sürmüştür.

Öyleyse bazı insanların metafiziğe neden kuşkuyla yaklaştığını şimdi daha iyi anlayabiliriz. Örneğin, masa ve sandalyelerin zihinsel varlıklar olduğu düşüncesi, sağduyuya hayli aykırıdır. Genel olarak söylenirse metafizikçiler, kanıtı dayanmayan spekülâtif düşüncelerden hoşlanmaktadırlar. Bu spekülasyonların birçoğu *a priori*'dir, yani deneysel içerikten yoksundur. Metafizik yaklaşım tarzıyla ilgili özellikle iki kaygı dile getirilmektedir. Biricisi, Hegel gibi filozofların çalışmalarında

"Metafizik, anlatıldığında anlaşılmayan ve konuşanın kendisinin dahi anlamadığı şeydir."

Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, 1764

olduğu gibi bu yaklaşımın fanteziye kaçan ölçülerde felsefi sistemler inşa etmeyi cesaretlendiriyor olmasıdır. İkincisi, belki ki de en önemlisi, kanıttan yoksun olan metafiziksel sistemlerin anlamdan da yoksun olabileceği kuşkusudur. Bu ikinci eleştiri, özellikle A. J. Ayer gibi mantıksal pozitivist düşünürle beraber anılır olmuştur. Onlara göre, bir ifadenin gerçekten anlamlı sayılabilemesi için, ya mantıksal bir çözümleme gereği doğru olması ya da deneyim tarafından doğrulanabilir olması gerekmektedir. Söz konusu anlamlılık ölçütünü kullanarak, birçok metafiziksel ifadenin anlamsız olduğu kolayca gösterilebilir. Örneğin Bradley'in "Mutlak kendini gösterir, fakat bizzat kendisi olarak değişmeye ve gelişmeye kapalıdır." ifadesiyle ilgili olarak Ayer bunu yapmıştır.

Metafiziğin karşı karşıya olduğu bu sorunlara rağmen, son yirmi-otuz yılda metafizikte âdeta yeniden bir canlanma yaşandı. Bir ölçüde bu, mantıksal pozitivistlerin gözden düşmesinin bir sonuncuydu, fakat daha önemlisi övgüye değer bir biçimde, bizzat metafiziğin içeriğinin değişmesiyle gerçekleşmiştir. Kuşkusuz bunda yöneltilen eleştirilerin büyük payı vardır. Şimdilerde metafizik, geçmiştekinden çok daha fazla ayağı yere basan bir disiplindir.

Nedensellik:

Meydana gelen iki olay arasında sebep-sonuç ilişkisi olmasıdır. Bu olaylardan birincisinin (sebebi) meydana gelmesi bir şekilde ikincisinin meydana gelmesine (sonuç) neden olur. Sebepliliđin tam olarak yapısının ne olduğu konusunda felsefi tartışmalar devam edip gitmektedir.

Mantıkçı

Bertrand Russell

Hayatınızın son otuz yılını matematiğin temelleri ile ilgili bir teoriyi tamamlamak için harcadığınızı hayâl edin. Tam onu tamamladığınızı düşündüğünüz bir sırada bir mektup aldığınızı ve içinden tek bir akıl yürütmenin çıktığını ve bunun da sizin tüm sisteminizi, daha doğrusu hayatınızın sistemini çökerttiğini düşünün. İşte 1903'te Alman düşünür Gottlob Frege'in başına gelen tam da buydu. Mektup Bertrand Russell'dandı ve içerdiği akıl yürütme aşağı yukarı şöyleydi:

Doğumu:

1872, Trelleck, İngiltere

Önemi:

Erken dönem çalışmalarında, modern mantığın temellerini attı

Ölümü:

1970, Merioneth, Galler, İngiltere

Siz eski büyük bir kütüphaneye müdür olarak atanmışsınız. Kütüphaneyi incelerken bir gün, kütüphanedeki kitap koleksiyonlarının detaylı girdilerini içeren katalogları buldunuz. Kataloglara baktığınızda aynı düzene göre oluşturulmadıklarını fark ettiniz. Şöyle ki, kataloglardan bir kısmına, bilgi verdikleri koleksiyona dâhil oldukları düşünülüyor için, kendileri de kaydedilmişti. Diğer bazıları ise kendilerini içermiyordu.

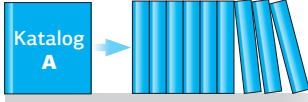
Bunun üzerine, kütüphanedeki farklı katalogları düzene sokacak ve hepsini içerecek bir üst katalog yapmaya karar verdiniz. Fakat iki tür katalog olduğunu hatırladınız. Kendilerini içerenler ve kendilerini içermeyenler. Bu sebeple, iki üst katalog yapmanın daha uygun olacağını düşündünüz.

İşte tam bu noktada bir ikileme karşı karşıya kalırsınız. Diyelim ki, üst kataloglar da birer katalog oldukları için onların da bilgi kartlarından birinde yer almaları gerektiğine karar verdiniz.

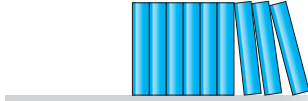
“Doğru anlaşıldığında matematik, sâdece doğruyu içermez; aynı zamanda muhteşem bir güzellik de içerir. Bu öyle bir güzelliiktir ki, süsten yoksun ve soğuk olmasına rağmen asil bir safığa sâhiptir.”

Russell, *Matematik Çalışmaları*, 1903

Kendisini içeren kataloglar

Kendisini içermeyen kataloglar

Solda: Russell Paradoxu: Kendisini bir öge olarak içermeyen tüm kümelerin içinde bulunduğu bir üst küme, kendisini bir öge olarak içermeli midir?

Aldığımız bu karar, hazırlayacağınız yeni üst kataloglardan birinde sorun çıkarmaz. Çünkü zaten o, kendisini kendi içinde listelemektedir. Fakat sıra diğer üst katalogu, yani kendini listelemeyen tüm katalogları içeren katalogu yapmaya geldiğinde çıkmaza girersiniz. Eğer ona kendini tanıtan bir bilgi kartı konursa, bu durumda o, kendini listelemeyen bir katalog olmaz. Öyleyse onda kendini tanıtan bir bilgi kartı olamaz. Fakat onda kendini tanıtan bir bilgi kartı olmazsa, o zaman o, kendini listelemeyen bir katalog olur ki, bu sebeple kendisiyle ilgili bir bilgi kartı içermelidir. İşte karşı karşıya kaldığımız açmaz budur. Karşılaştığımız bu durum bir paradokstur.

Aslında, Gottlob Frege'yi 1903'te bozguna uğratan bu örnek, 'Russell paradoksları' diye bilinen paradokslardan biridir. Bu akıl yürütmenin daha felsefi dille ifadesi şöyledir: Kendisini bir öge olarak içermeyen tüm kümelerin içinde bulunduğu bir üst küme, kendisini bir öge olarak içermeli midir? Yanıt, "eğer içermezse, içermelidir; eğer içerirse, içermemelidir" şeklindedir. Russell'ın akıl yürütmesi basit ve kısadır fakat etkisi çok büyük olmuştur. Bu kanıt, mantık ve matematiğin içerdiği düşünme biçiminde bir hata olduğunu göstermiştir.

Kuşkusuz bu akıl yürütme, Russell'ın mantığa yaptığı katkıların çok küçük bir parçasını oluşturur. Bununla birlikte, onun erken dönem çalışmalarının ne kadar titiz, etkileyici ve en azından Frege için yıkıcı olduğunu göz önüne sermektedir.

Psikanalist

Sigmund Freud

Freud ortaya çıkmadan önce, insanların kendi duygu ve düşünceleri üzerinde mutlak kontrollerinin bulunduğunu düşünmek ve rasyonel kararlar alan varlıklar olduğunu iddia etmek kolaydı. Rasyonalist tercih teorisini savunanlara sorulursa buna inanmak hâlâ mümkündür. Fakat Freud'a göre, insan davranışları, üzerinde kontrolümüzün çok az olduğu aktif bir bilinç-dışılık tarafından yönlendirilmektedir. Bu da işleri bizim adımıza oldukça zorlaştırmaktadır.

Doğumu:

1856, Freiberg, Avusturya İmparatorluğu (Şimdi Çek Cumhuriyeti)

Önemi:

Psikanalizin kurucusu

Ölümü:

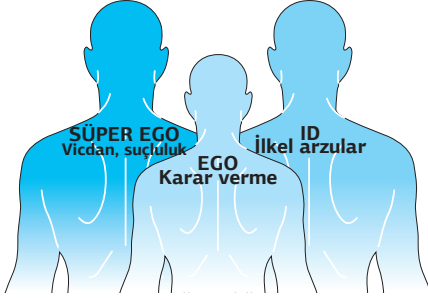
1939, Londra, İngiltere

Freud, insan kişiliğinin üç temel yönü bulunduğunu ileri sürdü: içgüdülerimizi, özellikle de cinsel içgüdülerimizi yöneten 'id' (ilkel benlik); kişiliğimizin rasyonel kararlar veren yönü, 'ego'; ve ahlâkî ve eleştirel tarafımız 'süper-ego'. Bilinçaltımız, arzularımızın hızla tatmin edilmesinin peşinde koşar. Fakat 'gerçeklik ilkesi'ne bağlı olan egonun görevi, bilinçaltının arzularıyla, yaşadığımız dünyanın talepleri arasında bir denge kurmaktır. Ego, yapılan davranışların ahlâk açısından kabul edilebilir olduğuna süper-egoyu ikna ederek aynı zamanda süper-egoyu da hoşnut tutmaya çalışır.

Bu durum, giderek psikolojik bir gerilimin oluşmasına yol açar. Örneğin, güçlü bir süper-ego, suçluluk ve kaygıdan kurtulamaz ve böyle bir süper-ego sâhibi kişinin arzu ve hayâlleri bilinçaltının derinliklerine gömülür. Freud'a göre, bu şekilde baskı altına alınan iç-gerilimler, alttan alta faaliyetlerini sürdürürler. Rüyalar, dil sürçmeleri, fobiler ve fanteziler gibi farklı yollarla bilinç düzeyinde varlıklarını hissettirirler. Meşhur bir vâkasında Freud, Little Hans isimli hastasının atlarla

“Rüyaların yorumu, zihnin bilinçaltı aktivitelerini anlamının en önde gelen yoludur.”

Freud, *Rüyaların Yorumu*, 1899

Solda: Freud'a göre ego, kişiliğimizin rasyonel kararlar veren yönüdür. Ego, bilinçaltı ve süper-egonun talepleri arasında sıkışıp kalır. Kişinin zihinsel sağlığı, egonun içsel gerilimlerin üstesinden gelebilmesine bağlıdır.

İlgili korkusunun, aslında ondaki baba korkusunun dışı vurumu olduğunu ileri sürmüştür. Yine Freud'a göre baba korkusu da hastanın annesine karşı hissettiği ödipal (fallik) arzulardan ve buna bağlı olarak da babasını bir çeşit aşk hırsızlığı şeklinde görmesinden kaynaklanmaktadır.

Freud, psikanalizin işinin bilinçaltının bilinç düzeyine gönderdiği mesajları deşifre etmek olduğu görüşündedir. Analist, serbest çağrışım, kelime çağrışımı ve rüya analizi gibi teknikler kullanarak baskı altına alınmış hatıraları gün yüzüne çıkarmaya çalışmalıdır. Çünkü Freud, düşünce ve davranışlarımızın bilinçaltı köklerini bildiğimizde onları daha iyi kontrol edebileceğimizi düşünmektedir. Fakat şunu söylemeliyiz ki, psikanaliz yönteminin iddia edildiği gibi bir tedavi edici gücü olduğuna dair çok az kanıt bulunmaktadır.

Freud'un öğretilerinin 20. Yüzyıl Batı düşüncesinde oluşturduğu etkiyi göz ardı etmek mümkün değildir. Bütün bunlar bir yana o, kendi üzerinde mutlak kontrol sahibi rasyonel insan düşüncesinin ilk bakışta zannedildiğinden çok daha problemliliğini göstermiştir.

Klâsik Liberal

Adam Smith

Adam Smith, sâhip olduğu şöhretini esas olarak *Milletlerin Zenginliği* (*The Wealth of Nations*, 1776) isimli kitabına borçludur. Bu kitap, belki de siyasal ekonomi üzerine yazılmış en önemli eserdir. *Milletlerin Zenginliği*'ne en uygun giriş kitabı ise, onun daha önce ahlâk felsefesi üzerine yazdığı *Ahlâki Duyular Teorisi* (*Theory of Moral Sentiments*, 1759) isimli eseridir.

Doğumu:

1723, Kirkcaldy,
İskoçya

Önemi:

Serbest piyasa ekonomisinin teorisyeni

Ölümü:

1790, Edinburgh,
İskoçya

Ahlâki Duyular Teorisi'nde Smith, insanların hem içgüdülerle hem de akılla donatılmış olarak dünyaya geldiklerini ileri sürdü. Ona göre, kendini koruma ve neslini devam ettirmeyle ilgili içgüdüler insan davranışlarında temel etkiye sâhiptir. Bu içgüdülere Smith, "açlık, susuzluk, her iki cinsiyeti birleştiren tutku, haz sevgisi ve acıdan kaçınmak" duygularını örnek vermiştir. Öyleyse içgüdülerin söz konusu gücü dikkate alındığında sorulması gereken soru; insanların nasıl ahlâki yargılar oluşturacağı; kendi davranışlarını önemserken nasıl olup da davranışlarının bazen kötü olduğu sonucuna varacağıdır.

Smith'in söz konusu soruya cevabı, özetle, bizlerde bulunan sempati yeteneğiyle ahlâki yargılar oluşturacağımızdır. Sempati, kendimizi başka insanların yerine koyabilmemizi ve böylelikle geri dönüp kendi davranışlarımızı değerlendirebilmemizi sağlar. Bu özelliğimizle tarafsız bir gözlemci gibi kendimizi dışarıdan bakabilir ve hem kendimizin hem de diğer insanların davranışlarını yargılayabiliriz. Ona göre, kişilerin birbirine gösterdiği karşılıklı 'sempati' ve bireyler arası 'uyum', toplumsal ve ahlâki kuralların kaynağını oluşturmaktadır.

Smith'in yukarıdaki yaklaşımının, *Milletlerin Zenginliği* isimli kitabına esas aldığı bakışla nasıl uyuştugu çok da belirgin değildir. Öte yandan insanların kendini koruma ve kişisel çıkar içgüdüleri tarafından yönlendirildikleri düşüncesi, her iki kitapta da ortaklaşa savunulur. Bununla birlikte *Milletlerin Zenginliği*'nde Smith,

toplumsal ve ahlâkî düzenin kişisel çıkar peşinde koşmanın rastlantısal bir sonucu olduğunu ileri sürer. Şöyle ki; serbest bir piyasada ve tamamen özgür bir sistemde, kendi çıkarları peşinde koşan bireyler, ‘görünmez bir el’ tarafından toplumun tamamının menfaatini gözetecek şekilde yönlendirilirler.

Smith’in buradaki görüşünü anlamak için felsefe kitapları satan bir dükkân açtığınızı düşünün. Böyle bir iş yeri açmakla, kitaplarla ilgili bir talebi karşılamış ve aynı zamanda da istihdam yaratmış olursunuz. Bu örnekte kendi çıkarlarınızın rasyonel bir biçimde peşinden koşmanız demek, satışa sunduğunuz kitaplar için uygun olan doğru fiyatları uygulamanız demektir. Yoksa müşteriler, kitapları rakip mağazalardan alacaktır. Ayrıca, mağazanızda çalıştırdığınız kişilere de uygun ücreti ödemeniz gerekir. Yoksa onlar da başka yerlerde çalışırlar. Yine sözgelimi, sizin mağazada sâdece İngiliz filozofların kitaplarını satmaya karar verdiğinizi düşünelim. Bu durumda piyasadaki rakip kitapçılar, rasyonel davranıp kazançlarını artırmak istiyorlarsa, diğer filozofların kitaplarını, örneğin Kıta Avrupası filozoflarının kitaplarını getirterek, satış kapasitelerini artırırlar.

Böylece, kişisel çıkarlarımız ile piyasa koşullarına rasyonel tepkiler verme yeteneğimizin nasıl birleşerek tamamen kararlı ve faydalı bir ekonomik sistem yarattığını en azından teorik olarak görebiliriz. Elbette buradaki anahtar sözcük ‘teorik olarak’tır, çünkü bırakınız yapsınlar (*laissez-faire*) ekonomisi pratikte hiçbir zaman tam olarak böyle işlemez. Bu nokta Smith’in ününe gölge düşürmüştür. Onun adı bir taraftan felsefî, siyasî ve iktisadî düşüncelerini tanımlayan liberalizmle birlikte anılırken, çoğunlukla ve belki de haksız bir biçimde Viktorya dönemi kapitalizminin aşırılıklarıyla birlikte anılmıştır.

“Akşam önümüzde yemek bulabileceğimizi düşünüyorsak bu; kasabın, biracının veya fırıncının merhametinden değil, aksine onların kendi çıkarlarını düşünüyor olmalarından-
dır.”

Smith, *Milletlerin Zenginliği*, 1776

Dizin

Ana filozof girişleri için içindekiler sayfasına bakınız. Filozoflara âit referanslar sâdece ana girişin dışında geçen yerler için verilmektedir.

ahlâk 41; ayrıca bkz. etik
ahlâkî gelişim 106-107
aklın doğası 24-25, 28-29 36-37, 75
ahlâk-dışıcılık (amoralizm) 84-85
Aristoteles 20, 118
Aydınlanma 62-63, 78, 110
Ayer, A. J 21

belirlenimcilik (determinizm) 26-27
Bentham, Jeremy 112
Berkeley, George 20
bilinç-dışı 50-51, 52-53
kolektif 54-55
bilişsel psikoloji 104-105

Cronin, Helena 119

Darwin, Charles 71
davranışçılık 56-57, 58-59
deizm 64, 65
deneyimcilik (ampirizm) 28-29, 36
Descartes, René 28, 31
Dewey, John 102-103
dil 31, 46-47, 108-109
diyalektik 38-39
doğa durumu 22, 33, 66
Durkheim, Emile 74

epistemoloji (bilgi felsefesi) 30-31
estetik 120-121
etik 15, 41, 42-43, 82-83, 84-85
evrim 68-69

faydacılık 82-83, 94-95, 112
feminizm 110-111, 112-113, 114-115, 116-117, 118-119
Freud, Sigmund
Freudculuk 52, 53, 54, 122
görecelilik 30-31, 37

haklar 63, 90, 92-93 110-111
Hayek, F. A. 89
Hegel, Georg F. 21, 114, 118, 124
hegemonya 100, 101
Hume, David 29

ideal-tip 12-13
idealizm 20, 36-37, 38-39
immateriyalizm 32-33

kader 16-17, 73
Kant, Immanuel 62
kapitalizm 70, 71, 72, 73 78, 86, 96, 97 100-101, 118, 122-123
kendini gerçekleştirmeye 60, 61
komünizm 97, 100-101

liberalizm 86-87, 98-99
liberteryanizm 88-89
Locke, John 23, 31, 33, 36, 62

mantık 44-45
mantıksal pozitivizm 21
Marx, Karl / Marksizm 72, 78, 89, 96-97, 100-101, 122-123
matematik 8-9, 44, 45
materyalizm (maddecilik) 20
metafizik 20-21
muhafazakârlık 90-91

Nietzsche, Friedrich 62

orta durum öğretisi 15
otoritaryanizm 78-79

özgür irade / özgürlük 16, 17, 22, 26, 27, 48-49, 57, 67, 115

Paine, Thomas 90, 110
patriarşi 116-117, 118
Pavlov, İvan 58
Platon 9, 10, 14, 28, 74

post-modernizm 126-127
pragmatizm 102-103
Protogoras 30
psikanaliz 50-51, 52-53, 54-55

Rousseau, Jean-Jacques 111
ruh göçü 8, 9
Russell, Bertrand 8, 17, 27, 34

saldırmazlık 76-77
Sartre, Jean-Paul 114
sebeplilik 18-19, 21, 34-35
Skinner, B. F. 59, 108
Smith, Adam 89
Sofistler 30, 31
Sokrates 30
sonuçsalcılık 82-83
sosyal Darwinizm 70-71
sosyoloji 72-73, 74-75
Spencer, Herbert 74

şüphecilik 29, 31, 34-35

teoloji, din bilim 16-17, 18-19, 26-27, 40-41, 42, 72-73
toplumsal kontrol 80-81
toplumsal sözleşme 22-23, 66
totaliteryanizm 98, 99

varlık felsefesi (ontoloji) 121
varoluşçuluk 41, 48-49, 114, 115
Voltaire 62, 64-65

Watson, John 58, 59
Weber, Max 6, 74
Wundt, Wilhelm 58
yapıbozumculuk, yapı söküm-
cülük 124-125